

A SZOVJETUNIO NÉPRAJZI IRODALMA

Cseremisiz népdalok Марий калык мура Moszkva—Leningrád 1951.

Díszes kiadványban adta közre a Mári Nyelvtudományi, Irodalmi és Történettudományi Kutató Intézet az első fonografált mári dallamgyűjteményt, majdnem 200 fonogram-lejegyzést, mely vegyesen énekelt és hangszeres dalokat tartalmaz. Ezt az anyagot a Nagy Honvédó Háború előtti időkben gyűjtötték, főleg a 30-as évek folyamán. A dallamokhoz bő jegyzetek járulnak, melyek a dalokra vonatkozó gyűjtési adatok mellett sok érdekes részletet is közölnek a mári népzene és népköltésre vonatkozóan. Ebben a tekintetben azonban még nagyobb jelentőségű a bevezető tanulmány, mely egyrészt a mári népzene egyes típusairól és történeti fejlődéséről ad áttekintést, másrészt összefoglalja az eddig történt mári folklór-gyűjtést és a folklór-anyag feldolgozását szövegre és dallamra egyaránt.

Ebből az összefoglalásból megtudjuk például, hogy az általunk is jól ismert Vasziljev V. M. már 1908-ban megkezdte a mári folklór közreadását egy nemzeti öntudatosító célzatú Kalendárium-ban, mely már 1909-ben 25 dallamot is publikált. Később a cári cenzúra elnyomta ezt a kezdeményezést. Arról is értesülünk, hogy a mári népdalnak ez a fáradszatóatlan gyűjtője kiadni készül több, mint 1000-re rúgó népdalgyűjteményét, 50 éves gyűjtőmunkájának teljes anyagát. De nemcsak Vasziljev gyűjtött ez idő alatt, vele együtt és nyomában sok mári zenész foglalkozott nagy energiával népe hagyományainak, elsősorban népzenejének összegyűjtésével. Az Intézet saját gyűjtőútait, magános, régi gyűjtések útján, valamint helyi gyűjtők által beküldött anyagból ma már mintegy 10.000-re rúgó népdalgyűjteménnyel rendelkezik, melyből többszáz a fonográffal felvett dallam. Ezek az adatok és hírek azzal a reménnyel kecsegtetnek, hogy hamarosan széles alapon folytatódhat a magyar—mári összehasonlító zenefolklór-kutatás, melyből már eddig is annyi eredménye született az összehasonlító magyar néprajznak.

Már a jelen kötet is nem egy érdekes adatot szolgáltat, amely magyar vonatkozásban meggondolkozhat, ha egyelőre összehasonlításra nem is használhatjuk fel. Mielőtt azonban ezekre rátérnénk, előbb egy bennünket érintő hiányosságot kell szóvá tennünk.

A bevezető tanulmány rendkívül nagy gonddal keresett össze minden adatot, mely bármilyen vonatkozásban foglalkozik a mári folklór-ral: a XVIII. századtól kezdve oroszországi és külföldi kutatók és utazók megfigyeléseit vagy gyűjtését, sőt ezen túlmenően, esztétikai értékeléseket és feldolgozásokat is. Ennek ellenére teljesen figyelmen kívül hagyta a magyar népzene-kutatásnak a mári népzene-re vonatkozó eddigi tudományos anyagát. Wichmanné gyűjtéséről megemlékezve megjegyzi a tanulmány, hogy ennek a gyűjteménynek dallamairól nem lehet tudni semmit, holott ezeket a Múzeumainkban levő (627—629. sz.) hengereket Bartók jegyezte le; hármat között is belőlük 1924-ben megjelent könyvében (A magyar népdal), mely azóta német és angol nyelven is hozzáférhető, sőt ugyanott összehasonlító megjegyzéseket is tett a magyar és mári dalok közös tulajdonságairól. Másik kettőt ugyanebből az anyagból Kodály közöl (A magyar népzene c. művében, először 1937-ben), ezeken kívül még Vasziljev, Lach és mások gyűjteményéből mintegy tíz mári dallamnak mutatja ki magyar megfelelőjét és széles alapon bizonyítja a régi magyar dallamkincs és a mári dalok zenei összefüggését. Még fontosabb lett volna mári szempontból „Sajátságos dallamszerkezet a cseremisiz népzeneben” c. (1934-ben folyóiratban, 1935-ben külön tanulmányként megjelent) dolgozata, amely kizárólag a cseremisiz népzeneről szól. Ha pedig mindezeket azért mellőzték volna, mert tudományos művek, melyek a mári tömegek számára hozzáférhetetlenek és nincs jelentőségük a nemzeti kultúra építésében, (amit a külföldi, polgári-kapitalista tudósok gyűjtéséről általában megállapítanak, közéjük sorolva tévesen a mi Bekénket is), akkor legalább a feldolgozások közt meg kellett volna emlékeznünk arról, hogy Kodály több füzetnyi mári népdalt dolgozott fel, kétszámú énekgyakorlat formájában. Ez ugyanis már éppen a kulturális, nevelő munkában használható fel, hiszen iskolai, zenei-nevelő célzatú alkotások. Még ha nem is jutottak el a mári iskolákba, maga az a tény, hogy egy olyan súlyú alkotó, mint Kodály, szentelt annyi energiát a mári népdaloknak, s hogy ez nálunk iskolai tananyagává válik, s országsgzerte énekelik az iskolai énekkarok, érdemes lett volna a megemlékezésre.

(Pótlásul közlünk még egy adatot, mely elkerülte a szerkesztő figyelmét: Ilmari Krohn is közölt 15 mári dallamot, a Sammelbände d. Intern. Musikg. 1902—1903. kötetében.)

Nagyon érdekes a tanulmánynak az a közlése, hogy a mári dalkincsben a legelső megfigyelések óta kimutathatók a szöveges dalok mellett szövegtelen (de énekelt) dalok is, különálló dallamtípusként. Ezek többnyire táncdallamok, amelyeket hangszereken is játszanak, de külön is énekelnek *o j jo jo, ej ej féle* szavakkal, vagy csukott szájjal zümmögve. Az ilyen daloknak külön nevük van, dallamvonaluk hangszeres dalokra emlékeztet, vagy egyszerű improvizálás ismert dalokból. Ugyanez megvan állítólag a csuvasoknál is.

Hangszereik használata erősen alkalomhoz kötött. Van egy duda-féle hangszerük, (tömlőnek, dudának fordítják) a mai dudánál kezdetlegesebb forma. Csak tánchoz használják, kizárólag lakodalomban, ünnepi alkalmak mulatságaiban. (Ebből származik egy általánosan ismert mondásuk is: „Megy a tehén a lakodalomba” — mert a duda túlkén kijövő hang hasonlít az erős tehénbögésre.) Csak férfi játszik rajta, egy dudás általában csak 2–3 táncdallamot tud rajta és egy-két egyszerűbb más dallamot.

A guzlán csak szertartási dallamot játszanak, ezeket énekelni nem szokták: a méhkán énekét és az áldozat-beemutatáshoz való 2–3 dallamot.

Ez a két hangszer a szokások tartozéka, otthon és az otthon körül használják; a sípot (tilinkót) viszont csak úton, erdei méhészkedés közben, folyón, vagy a kertekben, mindig magányosan. A mári munka közben is dudolgat csukott szájjal, közben elő-előveszi az állandóan zsebben levő, vagy útközben faragott furulyácskát (szalma-sípöt) és eljátszik egy-egy dalt. Ezekre a hangszeres dalokra néha később szöveget is alkalmaznak.

Igen érdekes és általános zenei jelenség a zöld fagyal-levélen való dudolás, ami esténként, a kertekben, főleg lányok kedvelt szórakozása, de mindig csak magányosan. Egyik elkezdí s hamarosan minden kertből felelnek rá s az egész falu zeng a ciripelő hangtól, amire a máriknak szintén megvan a külön szavuk. A kötet több ilyen felvétel lejegyzését is közli.

A régebbi közlések bizonytalanságban hagytak a dalok ritmikai jellege, előadómódja, tempója felől. Az itt közölt anyagból kiderült, hogy vannak melizmatikus rubato dalaik is és feszes ritmusú tánc és egyéb dalaik is, sokszor aszimmetrikus ritmusokban ([7:8 7+6/4] stb.). A tanulmány közlése szerint a szertartási és lakodalmas dalok mindig giustok (és természetesen a táncdalok is), a líraiak pedig rubatok. A szövegekben a sorismérlés a hegyi-cseremiszek lírai énekének tipikus sajátága.

A közölt anyag túlnyomó része a mai fiatalság új, szovjet-dalaiból áll. Ez bizonyos esetekben nemcsak szöveg-újítást jelent, hanem új dallamtípust is, vagy legalább is új dallamfordulatokat, hangnemi sajátosságokat. Ennek ellenére ennek a kötetnek zenei anyaga is a kvintszerkezetű, ötfokú dallamtípust képviselő túlnyomó részben. A kötet anyagában talán csak az a vonás új, hogy túlnyomó benne a *do*-végű, vagyis durjellegű, tánc lépés-szerű, vagy menetelő dallam, valamint egy nem ötfokú, de szintén hiányos, durjellegű típus, melynek hangsora a mi átirásunkban *g—h c d e—g*. Ez a jegyzetek szerint a Novo-torjalyszki és szernurszki körzet területére jellemző hangsor. A mi dur-plagális dallamainkban is gyakori ez a hangkészlet, egyes fordulatai pedig emlékeztetnek régi dallamaink nem ötfokú zárulaira (pl. *b* után *a f g*, vagy plagálisokban *c—h g g*). Meg kell jegyezni, hogy akár az utóbbi hangsor szerepel egy dalban, akár ötfokú dalba kerül bele idegen hang, az ötfokú jelleg szinte változatlan, mert a dallam felépítése és fordulatai annyira azonosak a többiekkel, — skálaszerű metetek hiányoznak belőlük, — hogy csak a teljes hangkészlet összegezésekor állapítható meg a bővült, vagy más hangsor.

A kvintszerkezet jelölésénél feltűnő, hogy még itt sok esetben a kvinttel mélyebb ismétlés helyett kvarttal magasabb feleletet közölnek, tehát oktáv-áttételt. Nem dönthető el, hogy mi ennek az oka, gyakorlati indoka nem lehet, mert sokszor igen nagy hangterjedelmű dalok is a pontos kvint-felelettel szerepelnek.

A hangszeres darabok közül legérdekesebbek a duda-féle hangszeres dallamai. Ennek, úgy látszik, mély bordója nincs, csak a játszósíppokkal egymagasságban lévő, kitarított hang szerepel. Ezek két kvinttávolságban lévő hang körülírását tudják adni, pl. *d¹—a¹*. Az alsó szólam *c¹ d¹ es¹* hangokból álló, állandó figurációt játszik, a felső pedig az *a* körül egy *fisz¹*-től *h¹*-ig terjedő, kis, hangszeres motívumot, közben egy *d¹* szóló bordószerűen. Így frigszerű hangnem-érzés keletkezik, amit az egyik, karénekkal együtt felvett duda lejegyzés mutat is: az énekesek, a duda-motívumot úgy variálják, hogy frig-dallam lesz belőle. Más feljegyzésekben, vagy a kitarított bordó marad el, vagy az alsó, kísérő figuráció. Kétségtelen, hogy ez a hangszer egészen más, mint a közismert, mai duda. Felmerül a gondolat, hogy nem lehetett-e nálunk is régen valami ilyenféle hangszer, amelyet aztán a fejlettebb duda úgy szorított ki, hogy átvette annak szerepét. S vajjon duda-nótáink nem ehhez kapcsolódtak-e valamikor?

Anélkül, hogy rögtön tanulságokat akarnánk levonni a magyar népzeneire vonatkozóan, jelezni kívánjuk, hogy mennyi gondolat-ébresztő jelenséggel ismerkedtünk meg a kötet révén; mennyi mindent tudnánk tisztán látni, ha rokonnépeink zenei életét részletesen ismernénk. Mindenesetre legsürgősebb volna azt a hatalmas anyagot megismerni, amelyet a Mária Kutató Intézet eddig felhalmozott, s ami, reméljük, fokozatosan megismerhetővé válik a hamarosan megjelenő kiadványokban. Mi csak szerencsét kívánunk a mári kutatóknak, hogy saját műveltségük szakszerű kutatását és gondozását ilyen arányokban tudják végezni. Magunk részéről csak azt kívánjuk, hogy ennek a munkának eredményei minél könnyebben hozzáférhetővé váljanak számunkra is, akiket szintén közelről érdekel az ő ügyük, vagyis hogy minél előbb kiépíthessük a szoros, tudományos együttműködést.

Vargyas Lajos

V. V. Okunyeva: Orosz népi táncok. A mű orosz címe: Русские народные хороводы и танцы.

Fordította: Szöllősy Géza. A verseket fordította B. Radó Lili. A fedelet Mallász Gitta rajzolta. Hungária könyvkiadó, 1949. A könyv magyar kiadását a Magyar Táncszövetség megbízásából B. Roboz Agnes és Sz. Szentpál Mária készítette elő, bevezetővel Ortutayné Kemény Zsuzsa látta el.

A kiadványt a szerző előszava nyitja meg, ezt három cikk követi: A. V. Rudnyeva: Orosz népi horovodok és táncok, V. V. Okunyeva: A gyermekeknél szerzett tapasztalatok az orosz néptánc tanításánál, I. P. Rabotozna: Gyermekek népviselete az orosz táncban. Végül a magyar fordítás előkészítőinek „Gyakorlati útmutatás” c. cikkét találjuk a könyvben.

A táncleírások eredeti gyűjtésekkel kezdődnek: Nyolcaska, páros tánc (archangelski tartomány, usztjinszki körzet), Voronyezsi horovod, leánytánc, Kalinin vidékének horovodjai (három változatban). Ezeket a táncokat T. A. Usztinova jegyezte fel. Négyes, hat változatban (jaroszlavi tartomány, danilovi körzet, Csrkiliovo falujából, 1940) F. A. Szudarkina feljegyzésében. Ezután V. V. Okunyeva három Kalinin-vidéki horovod és hat Négyes feldolgozása, majd a Kicsi nyárfa és a Fenn a hegyen... táncfeldolgozások következnek; a továbbiakban Sz. O. Rudnyevának Elvetettük hajnalban a köest... c. feldolgozása és Komlót be szívesen ültet a lány... c. koreográfiája. Végül pedig a moszkvai Október körzet Uttörő háza leánykoreográfiai körének összeállításában (V. V. Okunyeva lejegyzésében) Elmegyek, elmegyek... c. tánc zárják le a táncközlések sorát.

T. A. Usztinova Az orosz tánc elemei c. cikkében az orosz tánc legjellegzetesebb lépésformáit mutatja be; ezt folytatja V. V. Okunyeva Az orosz táncelemek változatai c. tizenegy lépésváltozatot tartalmazó leírásában. Legvégül huszonkilenc táncdallamot találunk, a hozzájuk tartozó szövegekkel együtt. A dallamok közül tizenhárom énekhangra, tizenhat pedig zongorára van alkalmazva.

A viselet leírásának szemléltetésére (négy lap terjedelemben) azok szabásmintáját és legjellegzetesebb díszítőelemeit is közli a könyv.

A szöveges táncleírások között található terrajzok a koreográfiák könnyebb megértését szolgálják.

Igen nagy szükség volt Okunyeva Orosz népi táncok c. könyvének magyarnyelvű kiadására. Ez az első idegen népitánc kiadvány magyar fordításban. A könyv célja, hogy a táncpedagógusok munkáját megkönnyítse a gyermekkoreográfiai körökben, a szovjet pedagógia célkitűzéseinek megfelelően. Számos tanácsot ad az orosz népi táncok módszeres tanítására. A könyv, a fent említett gyakorlati szempontok figyelembevételével, tudományos hitelességgel felgyűjtött eredeti népi táncokat és az eredeti gyűjtések alapján készült feldolgozásokat tartalmaz, tehát nemcsak gyakorlati célokat szolgál, hanem a tudományos tánc kutatás számára is forrásértékű.

A kiadványban közölt cikkekből megtudjuk, hogy milyen döntő szerepe van a népi tánc megszerettetésének, a táncművészeti nevelésnek a gyermek fejlődésében. A művészi nevelést már a zsenge gyermekkorban kell megkezdeni, hogy a gyermek alkotó és kifejező készsége helyes irányban bontakozzék ki. A jól végzett nevelés pedig eredménnyel jár, amit a gyermekművészek — előadók és alkotók — a könyvben is igazolnak.

Igen értékesek azok a rövid tanulmányok, amelyek az orosz horovodok stílusával, valamint az orosz népi táncok legjellegzetesebb motívumaival ismertetnek meg. Sokat tanulhatunk belőlük az orosz népi táncok előadásmódjára vonatkozóan is. A táncleírások gyakorlatilag jól felhasználhatók.